

İnformasiyanın neqativ təsirləri və onların aradan qaldırılması yolları

Rəsmiyə Mahmudova

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu

rasmahmudova@gmail.com

Xülasə— Məqalədə informasiyanın insanın fiziki və psixoloji sağlamlığına neqativ təsirləri araşdırılır. İnformasiya yüklənməsi və zərərli informasiyanın təsiri nəticəsində yaranan problemlər analiz edilir. Bu problemlərin həllinin pedaqoji aspektləri araşdırılaraq media təhsilin zəruriliyi əsaslandırılır.

Açar sözlər— informasiya təsirləri; informasiya yüklənməsi; informasiya bolluğu; informasiya-psixoloji təhlükəsizlik; media təhsil.

I. GİRİŞ

Bu gün informasiya fenomeninə müxtəlif və çoxtərəfli baxış və yanaşmalar mövcuddur. Müasir reallıqlar baxımından informasiya yalnız bu və ya digər məlumat deyil, strateji resursdur, əmtəə-pul münasibətlərinin obyektidir, iqtisadi, siyasi, insanlararası üstünlük qazanmaq vasitəsidir. İnformasiya məkanı isə bu imtiyazlar uğrunda mübarizə arenasıdır. Eyni zamanda informasiya bu mübarizədə əsas vasitə, silah rolunda çıxış edir. Məhz buna görə də, cəmiyyətin informasiya təhlükəsizliyi probleminin iki istiqaməti var: birincisi, informasiyanın icazəsiz istifadəsinin, oğurlanmasının, saxtalaşdırılmasının qarşısının alınması; ikincisi isə, müxtəlif növ imtiyazlar uğrunda mübarizələrdə bir vasitə kimi istifadə edilən və vətəndaşların psixi və fiziki sağlamlığına ziyan vura biləcək informasiyadan qorunmaq.

Sivilizasiyanın tarixi boyunca bu istiqamətlər həmişə mövcud olmuşdur, lakin hazırda kompüter texnologiyalarının inkişafı və uyğun olaraq informasiya mənbələrinin artması ilə əlaqədar olaraq onların aktuallığı daha da artmışdır. Müasir və perspektiv informasiya texnologiyaları və vasitələri insanların informasiya əlaqəsini, ictimai şüuru idarə etməyə və onlara nəzarət etməyə imkan verir. Məsələn, bütün telefon danışqlarına qulaq asmaq, yazışmalara nəzarət etmək, fərdlər haqqında konfidensial məlumatlar bazası yaratmaq və ondan hüquqa zidd şəkildə istifadə etmək, insanların psixikasına gizli informasiya təsirlərini həyata keçirmək üçün potensial imkanlar var.

Bu gün informasiya ayrı-ayrı şəxslərin, qrupların və ya təşkilatların özlərinin şəxsi maraqları üçün aşkar və gizli məqsədlərlə fərdi və sosial subyektlərin fəaliyyətinə ziyan vurmaq üçün həyata keçirdikləri psixoloji təzyiq vasitəsidir. Nəzərə alsaq ki, informasiya psixosozial və sosial gərginliyin yaranmasına, mənəvi norma və kriteriyaların təhrif olunmasına, sosial stereotiplərin və davranışların qeyri-adekvatlığına, yanlış dəyərlərə və istiqamətlərə, eləcə də digər arzuolunmaz psixoloji nəticələrə gətirib çıxara bilər, o zaman insanların informasiya immunitetini artırmaq məsələsi

gündəmə gəlir. İnformasiya immunitetinin zəif olması, informasiya mənbələrinin hamısına eyni dərəcədə etibar etmək, uzun müddət informasiyanın mənfi təsirlərinə məruz qalmaq insanların psixi sağlamlığını təhlükə altında qoyur. İnformasiyanın neqativ təsirlərinin qarşısının alınması probleminin həlli kompleks yanaşma tələb edir ki, burada hüquqi, texniki və s. aspektlərlə yanaşı, təhsil aspekti də olduqca mühüm əhəmiyyətə malikdir. İnsanlara informasiyanın neqativ təsirlərindən qorunmağı öyrətmək lazımdır. Bu məqsədlə XX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq Avropa ölkələrində informasiya məkanına daha yaxşı adaptasiya olunmaq, kütləvi informasiya vasitələrinin dilini mənimsəmək, media mətnləri analiz etməyi bacarmaq üçün şagirdlərə və tələbələrə kömək məqsədi ilə media təhsilin xüsusi bir istiqamət kimi pedaqoji elmlər siyahısına daxil edilməsi işlərinə başlanmışdır. Hazırda da alimlər bu istiqaməti inkişaf etdirməkdə davam edirlər.

II. İNFORMASIYA BOLLUĞUNUN YARATDIĞI PROBLEMLƏR

Məlumdur ki, ətraf aləmlə, sosial mühitlə daimi informasiya əlaqəsi insanın normal həyat fəaliyyətinin vacib şərtlərindən biridir. İnformasiya əlaqəsinin kəsilməsi müəyyən psixi anomaliyalara gətirib çıxara bilər. Ətraf mühitlə daimi informasiya əlaqəsi və ya onun olmaması deyil, qəbul edilən və emal edilən informasiyanın həcmi, məzmunu və strukturu da insana çox güclü təsir göstərir [1].

Tədqiqatlara görə, uzun müddət ərzində informasiyanın, xüsusən də işgüzar informasiyanın qıtlığı və ya olmaması nəinki narahatlığa və gərginliyin artmasına, həmçinin əsəb pozğunluğuna, işdə səhvlərin artmasına gətirib çıxarır. Bu barədə akademik A.İ. Berq yazmışdır: “Dünyadan tamamilə informasiya əlaqəsinin kəsilməsi – dəliliyin başlanğıcıdır” [2]. Amerika alimləri informasiya izolyasiyası ilə bağlı olduqca maraqlı eksperiment aparmışlar. Tədqiqatçılar üzərində təcrübə apardıqları insanı bütün informasiya mənbələrindən izolə olunmuş otaqda yerləşdiriblər. Nəticədə 15 saniyədən sonra insanın bədənində quraşdırılmış qurğu ürək və nəfəs ritmlərində dəyişiklik baş verdiyini qeydə alıb, 30 saniyədən sonra isə göstəricilər o həddə çatıb ki, həkim-reanimatorlar dəvət olunub. Eksperiment nəticəsində belə bir fikrə gəlinib ki, informasiya qıtlığı hiss edən zaman insanlarda əsəb oyanıqlığı sürətlənir, nəbz tezləşir, temperatur artır və bəzən də stress yaranır [3].

İnformasiya bolluğu da stressə, əsəb sisteminin pozulmasına, insanın xəstəliyə tutulmasına səbəb olur ki, bu da alimlərin diqqətinin bu problemlərə yönəlməsinə gətirib çıxarmışdır. Bu problemlərə diqqətin artmasında neyrofizioloq, psixologiya üzrə mütəxəssis, “İnformasiyadan ölüm:

informasiya yüklənməsi” əsərinin müəllifi Devid Lyuisin xüsusi rolu olmuşdur. İnsanın xüsusi psixoloji vəziyyətini əks etdirən, yanlış qiymətləndirməyə, nəticə çıxarmağa və qeyri-qənaətbəxş, hətta səhv qərar qəbul etməyə gətirib çıxaran “informasiya yorğunluğu sindromu” terminini elmi ədəbiyyata ilk dəfə o daxil etmişdir. İnformasiya yorğunluğu zamanı beyin təlaş vəziyyətində, güclü tormozlanma vəziyyətində olur ki, nəticədə daxil olan informasiya qeyri-adekvat qiymətləndirilir. Alimlər aşkar ediblər ki, informasiya yorğunluğu sindromu real xəstəlik əlamətlərinə malikdir. İnformasiya axının həcmnin və intensivliyinin artması zamanı emosional gərginlik artır, nəbz tezliyi yüksəlir, dərinin temperaturu artır və stress vəziyyəti yaranır [3]. Həmçinin xəstəliyin başlanğıc mərhələlərində unutulmuş, fikir dağınıqlığı, diqqəti toplaya bilməmək, yuxu pozğunluğu, baş ağrısı və s. kimi simptomlar meydana çıxır.

İnsan bir dəfəyə böyük həcmdə informasiya qəbul etdikdə adaptasiya mexanizmi işləmir. Bu situasiyadan xilas olma məqsədi ilə insanın “müdafiə mexanizmi” işə düşür. Bu da ona gətirib çıxarır ki, birincisi, insan informasiyanı o zaman qəbul edir ki, artıq gec olur, yəni informasiya mənasını və rolunu itirir; ikincisi, insan onu təhrif və deformasiya olunmuş şəkildə qəbul edir; üçüncüsü, bəzən informasiya mənbəyindən tamamilə uzaqlaşır. Nəticədə informasiya bolluğu informasiya anomiyasına gətirib çıxarır [4].

Alimlər bu problemi informasiya yüklənməsi probleminin nəticəsi kimi izah edirlər. İnformasiya yüklənməsi probleminə iki yanaşma mövcuddur: kəmiyyət və keyfiyyət baxımından. İnformasiya yüklənməsini araşdıran tədqiqatçıların əksəriyyəti, 1970-ci illərdən başlayaraq, kəmiyyət yanaşmasının tərəfdarları olmuşlar. Yəni onlar hesab edirdilər ki, informasiya yüklənməsi insanın üzərinə sel kimi axıb gələn informasiya bolluğu ilə əlaqədardır. Bu yanaşma E.Tofler, L.Rozen, D. Lyuis və başqaları tərəfindən dəstəklənirdi. Bu barədə D.Lyuis deyirdi ki, informasiya yüklənməsi xəstəliyə - informasiya yorğunluğu sindromuna və informasiya iflicinə səbəb olur. Həmçinin o, sübut etmişdir ki, daxil olan informasiya bolluğunun səbəb olduğu informasiya yüklənməsi əsəb və ürək nasazlıqlarına, gərginliyə gətirib çıxarır, fəaliyyətin səmərəliliyini aşağı salır.

Hazırda xarici ədəbiyyatda bu problemə keyfiyyət yanaşması üstünlük təşkil edir. Tədqiqatçıların fikrincə, informasiya yüklənməsi və informasiya stressinin meydana çıxma səbəbi böyük həcmdə informasiya deyil, böyük həcmdə keyfiyyətsiz informasiyadır. Hətta aşağı keyfiyyətli informasiyanın çoxluğundan daha çox, insanın bu informasiyanı səmərəli emal etmək, yəni informasiyanı intellektual məhsula, biliyə çevirmək qabiliyyətinin olmamasıdır. Bununla bağlı B.Milton hesab edir ki, informasiya sadəcə olaraq xammaldır, qərar informasiyanın əsasında deyil, biliklərin, müdrikliyin, intuisiyanın, dərk etmənin, yəni informasiya emalının məhsulları əsasında qəbul edilir.

Bu problemin tədqiqatçılarından biri olan M.Ayzenberqin fikrincə, informasiya yüklənməsi probleminin həlli üçün hamının informasiya vərdişləri sisteminə yiyələnməsi vacibdir[5]. O, informasiya vərdişləri sistemini “Böyük altılıq (Big 6)” (məsələnin müəyyən edilməsi; informasiya axtarışının strategiyaları; informasiya mənbəyinin tapılması və müraciət; informasiyadan istifadə; sintez; qiymətləndirmə) adlandırırdı.

III. İNFORMASIYANIN MƏZMUNU İLƏ BAĞLI PROBLEMLƏR

İnformasiya şüurun qidası hesab olunur. Biz daim müxtəlif həcmdə informasiya qəbul edirik, filmlərə baxırıq, musiqi dinləyirik, kitab oxuyuruq və s. Ona görə ki, bizim şüurumuzun da qidalanmaya ehtiyacı var.Eyni zamanda informasiya və biliklər insanın həyatında, məişətində, professional inkişafında mühüm rol oynayır. Lakin bizim qəbul ediyimiz informasiyanın heç də hamısı bizə lazım olan, faydalı informasiya olmur. İnsan gün ərzində özü də hiss etmədən çoxlu həcmdə lazımsız, hətta zərərli informasiya qəbul edir.

Zərərli informasiya – yoxlanılmamış, yalan və digər məlumatlardır ki, onlardan istifadə insanın psixi və fiziki sağlamlığına zərər vura bilər. Yaradılma mexanizmi və vəzifələri nöqteyi-nəzərindən zərərli informasiyanı müxtəlif növlərə ayırmaq olar: manipulyativ, yalan, dəqiq olmayan (həqiqiliyi şübhə doğuran), aldadıcı, kriminal və s.

Zərərli informasiyadan danışanda ilk növbədə şəxsiyyətə, onun psixikasına yönəlmiş manipulyativ təsirləri qeyd etmək lazımdır. Şüurun manipulyasiyası – insanlara ideya, motiv, davranış stereotipləri, subyekt üçün əlverişli təsirlər və ya gizli psixoloji məcbur etməni təlqin etmək yolu ilə insanları idarəetmənin xüsusi formasıdır. Manipulyativ informasiya öz-özlüyündə ziyan vurmur, lakin onun təkrar olunması cəmiyyətə informasiya təzyiqi yaradır və kollektiv təfəkkürün manipulyatorun keyrinə dəyişməsinə səbəb olur [6]. Bura həm reklam, həm də rəqibin informasiya baxımından kənar edilməsi üçün, yaxud da əksinə hər hansı bir malın, firmanın, şəxsin və s. inkişafı üçün istifadə edilən iqtisadi və siyasi sifarişlər aid edilir.

Ən zərərli informasiya təsirlərindən biri də şayiələrdir. Məsələn, buna ən yaxşı misal kimi “Dünyanın sonu”nun yaxınlaşması haqqında informasiyanın yayılmasını göstərmək olar. Belə informasiyanın meydana çıxması demək olar ki, bütün dünyada vahiməyə, təlaşa səbəb oldu.Həm də bu gün İnternetin xüsusiyyətindən asılı olaraq şayiələr daha sürətlə yayılır. Bu cür yoxlanılmamış məlumatlar psixoloji dayanıqlığı zəif olan insanlar üçün çox təhlükəlidir.

Ümumiyyətlə, ekspertlərin fikrincə, son dövrlərdə psixi xəstəliklərin artması müşahidə olunur ki, bu da mobil telefonların, İnternetin, müxtəlif elektron qurğuların və kompüter oyunlarının təsirinin nəticəsidir.İnformasiya mənbələrinin sayının çoxalması və böyük həcmdə müxtəlif məzmunlu informasiya axınının artması insanların psixikasına müxtəlif cür təsir edir.

Müəllimlər və psixoloqlar son dövrlərdə gənclər arasında “klip təfəkkürü”nün artmasından narahatdırlar. “Klip təfəkkürü”nün mahiyyəti – sürətlə mənacə natamam olan ayırı-ayrı fraqmentlərin birindən o birinə keçmək qabiliyyətidir[7]. Bunun üstünlüyü informasiyanın sürətlə emalıdır. Lakin mənfi cəhəti ondan ibarətdir ki, mətnşəkilli deyil, vizual informasiyaya üstünlük verilir, xətti ardıcılıqla eyni stildə verilmiş, o cümlədən kitab mətnini qavramaq qabiliyyəti olmur. Onlar yalnız müəyyən uzunluqlu mətni emal etməyə qadir olurlar. Nəticədə diqqəti uzun müddət bir mətnin üzərində cəmləşdirmək, eyni zamanda təhlil etmək qabiliyyəti aşağı düşür. Bilikləri mənimsəmə qabiliyyətini aşağı salır, və dərsdə uğursuzluğa səbəb olur. Məsuliyyət hissini zəiflədir.

Televiziya və radio kanallarının tez-tez dəyişdirilməsi də klip təfəkkürünün inkişafına təkan verir. Sürətli şəkildə müxtəlif məzmunlu informasiyanın əldə edilməsi diqqətin bir informasiya süjetindən digərinə cəlb edilməsi qabiliyyətinin artırılmasını tələb edir ki, nəticədə əldə edilən məlumatların məntiqi tamamlanmasıbaşa vermir.

Bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə bu təhlükəni dərk edərək diqqəti cəmləşdirməyi və uzun müddət bu vəziyyətdə saxlamağı öyrədən xüsusi proqramların işlənilib hazırlanmasına və treyninqlərin keçirilməsinə vəsait ayrılır.

Tədqiqatçıların fikrincə, son dövrlərdə cəmiyyətin və onun mədəniyyətinin deqradasiyaya uğramasının əsas səbəblərindən biri də KİV-in, televiziyanın, qəzetlərin və s. neqativ təsirinin nəticəsidir. Geniş auditoriyanı əhatə etməsi və ona təsir imkanlarına malik olma KİV-i insanların manipulyasiyası üçün güclü silaha çevirmişdir. KİV-in əsas funksiyalarından biri həyatın bütün sferalarına aid operativ məlumatları geniş əhali kütlələrinə çatdırmaqdır. Televiziya, radio və çoxlu sayda çap nəşrləri kommersiyalaşdıqları üçün daha çox gəlirlərinin artmasına və reklamların çox olmasına çalışırlar. Reklamın isə əsasən şüurun manipulyasiyası və auditoriyanın aldadılması, istehlak kultunun təbliği, reklama çəkilən xərclərin artırılması, məhsullarının qiymətinin artmasına xidmət və s. kimi yaxşı hesab edilməyən funksiyaları var.

Hazırda qanunvericiliyə görə KİV-ə senzura qoyulması qadağandır. Nəticədə, KİV-də sosial həyatın mənfi tərəfləri daha çox işıqlandırılır, mücbət tərəflər isə praktiki olaraq kölgədə qalır. Sensasiya xatirinə cəmiyyətdəki kriminal hadisələr, nəqliyyat qəzaları, ailə-məişət zəminində baş verən zorakılıqlar və s. haqqında məlumatları yaymaqda kütləvi informasiya vasitələri bir-biri ilə yarışa girirlər. Hətta bu cür məlumatları xırda detallarına qədər ətraflı şəkildə təsvir edir və auditoriyanı mənfi emosiyalarla yükləyərək baş vermiş hadisəni “yaşamağa” məcbur edirlər. Belə məlumatlar həssas insanlara, xüsusən də uşaqlara və yaşlılara çox pis təsir edir.

“Həkimlər insan hüquqları uğrunda” Ümumdünya təşkilatının Rusiya bölməsində televiziya verilişlərinin insana təsirini araşdırmışlar. Məlum olmuşdur ki, ekranda göstərilən neqativ informasiyadan sonra insanın bütün vacib həyat göstəriciləri kəskin şəkildə aşağı düşür. Məşhur psixiatr, tibb elmləri doktoru, professor L.P.Qrimarq bu dağıdıcı təsirin psixoloji mexanizmini sadə şəkildə belə izah etmişdir [8]: “İnsan səhər tezdən allaha dua etməli, idman etməli, böyüklərə can sağlığı dilməli, işə getməli, işini vicdanla yerinə yetirməli, axşam isə uşaqlarına vaxt sərf etməlidir, vətəni sevməlidir və s. Neqativ informasiya isə həyat stereotiplərini dağıdır. Bu tip informasiyanın təsiri altında insana elə gəlir ki, ölkə məhv olur, vicdanlı insanlar qalmayıb, ətrafda yalnız firıldaqçılardır. Xeyirxahlığa, haqq-ədalətə inam məhv olur, həyatın mənası və nəşəsi itir. Təməl stereotiplər dağılır, psixoloji dayaqlar yox olur. Bunlar olmadığı halda isə orqanizmin bioloji müqaviməti, immuniteti kəskin şəkildə aşağı düşür və insan infeksiya xəstəliklərə tutulur. Nəticədə neqativ informasiya insanların həyat tonusunu zəiflədir və onlar vaxtından əvvəl xəstələnirlər və ölürlər”.

Ümumiyyətlə, psixoloji təsirlər içərisində informasiya ilə təsir xüsusi yer tutur ki, bunlara neyrolinqvistik təsir və psixotron təsir aid edilir:

-neyrolinqvistik təsir – insanların şüuruna xüsusi linqvistik proqramlarla təsir etmək yolu ilə onların motivasiyasını dəyişən psixoloji təsirdir. Bu zaman əsas təsir obyektı beynin neyrofizioloji aktivliyidir. Əsas təsir vasitəsi kimi xüsusi seçilmiş verbal və qeyri-verbal linqvistik proqramlardan istifadə edilir, bu zaman məzmunun mənimsənilməsi insanın (və ya insanların) əqidəsini, fikrini, təsəvvürlərini verilmiş istiqamətdə dəyişməyə imkan verir.

-psixotron təsir - insanlara informasiyanın dərk edilmədən qavranılması yolu ilə təsir vasitəsidir. Təsir zamanı əvvəlcə hazır həticələri özündə saxlayan informasiyanın qavranılması baş verir, sonra isə onun əsasında müəyyən davranışın motivləri və məqsədləri formalaşdırılır. Təsir etmə prosesində şüurun intellektuallığı (analiz-sintez edən) ya olmur, ya da çox zəif olur, informasiyanın, əhval-ruhiyyənin, hisslərin, davranış şablonlarının mənimsənilməsi isə yoluxdurma və təqlid etmə mexanizminə əsaslanır. “25-ci kadr fenomeni” onunla əlaqədardır ki, insan yalnız dərk edilmiş mənimsəməyə deyil, həm də dərk edilməmiş mənimsəməyə malikdir, hansı ki, informasiya psixika ilə, şüuru nəzərə almadan mənimsənilir.

IV. İNFORMASIYA-PSIXOLOJİ TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ MEDIATƏHSİL

İnsanların məruz qaldığı informasiya-psixoloji təsirlər yalnız onların mənəvi-psixoloji sağlamlığına zərər vurmur, eyni zamanda millətin mənsub olduğu milli-mənəvi dəyərlər sistemini təhlükə altında qoyur, ictimai şüurun deformasiyasına, cəmiyyətdə siyasi və sosial-psixoloji durumun gərginləşməsinə gətirib çıxarır.

Şəxsiyyətin informasiya-psixoloji təhlükəsizliyində təhdidləri təsir obyektinə görə aşağıdakı kateqoriyalara bölürlər:

- insanın şüuruna olan təhdidlər;
- insanın dəyərlər sistemində olan təhdidlər;
- insanın psixi sağlamlığına olan təhdidlər;
- insanın iradə azadlığına olan təhdidlər.

Tədqiqatçılar qeyd edir ki, informasiyanın insana təsirləri müxtəlif istiqamətli ola bilər. O cümlədən, informasiyanın köməyi ilə insanın şüuruna və psixikasına təsir etmək, idarə etmək və manipulyasiya etmək olar. Ona görə də, şəxsiyyətin informasiya-psixoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi dövlət əhəmiyyətli vacib məsələdir.

İnformasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin texniki, təşkilati-hüquqi aspektləri ilə yanaşı psixoloji-pedaqoji aspekti də olduqca önəmlidir. İnsanlar informasiya-psixoloji təsir vasitələri və üsulları, müxtəlif növ informasiyanın insanın psixikasına təsirlərini, bu təsirlərin yaratdığı problemləri dərk etməli və informasiyanın neqativ təsirlərindən qorunmağı bacarmalıdırlar ki, bunun da yolu təhsildən keçir. İnsanları kiçik yaşlarından başlayaraq informasiya təsirlərindən müdafiə olunmağa hazırlamaq üçün bir çox ölkələrdə tədris proqramı xüsusi bir istiqamət kimi media təhsil daxil edilib.

Mediatəhsil mediamətnlərin necə yaradılması və yayılması, eyni zamanda, onların məzmununun interpretasiyası və qiymətləndirilməsi üçün analitik bacarıqların inkişafı ilə bağlıdır. Qərbdə işlənilib hazırlanmış media təhsil konsepsiyası

sında media təhsilin məqsədləri ümumi şəkildə belə müəyyən olunur [9]:

- KİV kanalları ilə ötürülən informasiyanın dərk edilməsi və yenidən emalının öyrədilməsi;
- tənqidi təfəkkürün (bu və ya digər məlumatın gizli mənasını dərk etmə, KİV tərəfindən fərdin şüurunun manipulyasiyasından müdafiə olunma qabiliyyətinin) inkişaf etdirilməsi;
- məktəbdən xaric informasiyanın ümumi təhsil kontekstinə, fənn sahələrində formalaşdırılan bilik və bacarıqlar sisteminə daxil edilməsi;
- tələb olunan informasiyanı, o cümlədən müxtəlif texniki vasitələrdən istifadə etməklə, tapmaq, dərk etmək, hazırlamaq və ötürmək qabiliyyətinin formalaşdırılması.

Mediatəhsilin vəzifələri siyahısına - yeni nəsli müasir informasiya şəraitindəki həyata, müxtəlif növ informasiyanı dərk etməyə hazırlamaq, informasiyanın insanın psixikasına təsirinin nəticələrini anlamağı öyrətmək, texniki vasitələrdən istifadə etməklə qeyri-verbal kommunikasiya formaları əsasında ünsiyyət üsullarını öyrətmək və s. daxildir. Mediatəhsil mediasavahlılığın formalaşdırılması məqsədlərinə xidmət edir. Media savadı olan insan mediamətlərin yaradılması, qiymətləndirilməsi, analizi və dərk edilməsi, müasir dünyada medianın fəaliyyətinin sosiomədəni və siyasi kontekstdə dərk edilməsi qabiliyyətinə malik olur.

İnformasiya-psixoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi problemlərini araşdıran tədqiqatçıların əksəriyyəti hesab edir ki, informasiya təhlükələrindən qorunmanın yolu tənqidi təfəkkürün inkişaf etdirilməsidir. Müasir dövrdə mediatəhsili tədqiq edən L.Mastermanbelə qənaətə gəlib ki, insanlara mediamətlərin niyə və kim tərəfindən yaradıldığını, nəyə hesablandığını dərk etməyi öyrətmə yanaşmasını inkişaf etdirmək lazımdır [10].

İ.Y.Alekseeva, V.T.Xarlampyeva və digərləri də tənqidi təfəkkürü informasiya təhlükəsizliyi faktoru və fərdin neqativ informasiyadan qorunması vasitəsi kimi izah edirlər [11]: tənqidi təfəkkür - əqli fəaliyyətin spesifik növüdür ki, onun nəticəsində məntiq, təhlil etmə, dialoq və interpretasiyadan istifadə və informasiya təsirlərinin klassifikasiyası haqqında biliklərə istinad etməklə məndə neqativ informasiya təsirlərini aşkara çıxarmaq mümkündür.

Birtərəfli və ya təhrif edilmiş informasiya, sözsüz ki, dərk edilməlidir. Ona görə də hesab edilir ki, uşaqlar məlum faktlarla yoxlama tələb edən faktlar arasındakı fərqi; informasiya mənbəyinin etibarlılığını; qərəzli fikirləri; aydın olmayan və ya ikimənalı arqumentləri; fikirlərdə məntiqi uyğunsuzluğu və s. müəyyən etməyi bacarmalıdırlar.

YUNESKO-nun qətnamələrində və tövsiyələrində də media təhsilin zəruriliyi və dəstəklənməsi dəfələrlə qeyd olunmuşdur. Məsələn, 2002-ci ildə YUNESKO-nun tövsiyələrində qeyd edilir ki, "media təhsil - hər bir ölkənin istənilən vətəndaşının özünü ifadə etmə və informasiya əldə etməklə bağlı əsas hüquqlarının bir hissəsidir".

NƏTİCƏ

İnformasiya mənbələrinin artdığı, hər kəsin informasiya əldə etmək və yaymaq imkanlarının yarandığı hazırkı dövrdə informasiya bolluğu, xüsusən də informasiya məkanını çirkləndirən böyük həcmdə keyfiyyətsiz və lazımsız informasiyanın artması bir sıra problemlər yaradır. Eyni zamanda neqativ məzmunlu informasiyanın insanların şüuruna və psixikasına təsiri onların fiziki və psixi sağlamlığı üçün təhlükə yaradır. Bunlar insanlarda media savadın və informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılmasını tələb edir. Ona görə də müxtəlif növ informasiya təsirlərindən müdafiə olunmaq üçün dünyanın əksər ölkələrində media təhsili təbiiq etməklə insanlarda informasiya mədəniyyətinin və media mədəniyyətin formalaşdırılması olduqca aktualdır.

ƏDƏBİYYAT

- [1] R.Ş. Mahmudova, "Cəmiyyətdə informasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətinin formalaşdırılması məsələləri haqqında," İnformasiya cəmiyyəti problemləri, №1(7), s. 32-38, 2013.
- [2] А. И. Берг, "Кибернетика и общественные науки." //Методологические аспекты науки. - М., 1964. - с. 259-260.
- [3] А. Д. Еляков, "Дефицит и избыток информации в современном социуме," Социологические исследования, 2010, № 12, с. 107-114.
- [4] В. А. Бодров, "Информационный стресс." М., 2000.
- [5] М. Eisenberg, "Big Six Tips: Teaching information problem solving. #1 task definition," Emergency Librarian, vol. 25, no. 1, pp. 25, 1997.
- [6] А. С. Фаустов, "Изменения функционального состояния нервной системы студентов во время учебы," Гигиена и санитария, № 2, с. 33-35, 2000.
- [7] С. Г. Кара-Мурза, "Манипуляция сознанием." М.: Эксмо, 2009. - 864 с.
- [8] В. Д. Цыганков, "Психотроника и безопасность России." М.: СИНТЕГ, 2003. 136 с.
- [9] А.А. Немирич. "Тренд медиаобразования: от медиаграмотности к медиа менталитету," Дистанционное и виртуальное обучение, № 2, с. 77-85, 2012.
- [10] Г. В. Грачев, "Личность и общество: информационно-психологическая безопасность и психологическая защита." М.: ПЕР СЭ, 2003. 304 с.
- [11] Л. В. Астахова, Т. В. Харлампьева, "Критическое мышление как средство обеспечения информационно-психологической безопасности личности: Монография." Под научн. ред. Л.В.Астаховой.- М.: РАН, 2009.